

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК РОЗВІДУВАЛЬНО-ДИВЕРСІЙНИХ ЧАСТИН І ПІДРОЗДІЛІВ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОГО ФЛОТУ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Ігор ФУРМАН,

*кандидат історичних наук, начальник кафедри
воєнної історії Національного університету
оборони України, капітан 1 рангу*

Досвід Першої і Другої світових війн та воєнних конфліктів післявоєнного періоду свідчить, що у збройній боротьбі на морі з більш потужним супротивником широко використовувалися бойові плавці, які могли приховано здійснювати диверсійні дії проти визначеного об'єкта. З розвитком технології занурень під воду, у військово-морських силах (ВМС) багатьох країн починають створюватися спеціальні частини і підрозділи, які на сьогодні виступають як сили

спеціальних операцій (ССПО), що здатні самостійно та ефективно вести диверсійно-розвідувальні дії проти морських і берегових об'єктів супротивника. Зважаючи на роль цих сил у сучасній збройній боротьбі на морі, постійно ведеться пошук нових шляхів удосконалення їх організації та застосування [1, 85–92; 2].

Актуальність цієї теми полягає у тому, що на сьогодні Військово-Морські Сили Збройних Сил України для ведення спеці-

альних дій на морі мають у своєму складі відповідні частини, зокрема, 73 морський центр спеціального призначення (73 ОМЦСП, м. Очаків), колишню 17 окрему бригаду спеціального призначення (17 обр СП) Чорноморського флоту ВМФ СРСР [3]. Це була одна з найкращих спеціальних частин, що підготувала велику кількість професійних бойових плавців-розвідників, які гідно виконували поставлені завдання не тільки на території СРСР, але й за його межами. Після здобуття Україною незалежності, частина однією з перших серед частин Чорноморського флоту у повному складі, зі зброєю, технікою увійшла до Збройних Сил України. Її військовослужбовці продовжили славні традиції своїх попередників.

Проте, вітчизняний досвід щодо створення підводних розвідувально-диверсійних сил довгі роки залишався закритим і, відповідно, недостатньо дослідженим через свою специфіку. Тільки у другій половині 90-х років минулого сторіччя у відкритих джерелах, переважно в інформаційній системі Інтернет, почали з'являтися окремі публікації та мемуарні спогади бойових плавців-розвідників колишнього ВМФ СРСР із цієї проблематики. Тому автор ставить за мету на підставі віднайдених джерел висвітлити військово-організаційні аспекти створення у радянському ВМФ розвідувально-диверсійних сил для ведення збройної боротьби на морі, які, з урахуванням усіх позитивних і негативних моментів, можна використати у ВМС ЗС України.

Вважається, що у Радянському Союзі необхідність створення професійних підрозділів бойових плавців виникла у 1956 р., після трагічної загибелі знаменитого британського бойового плавця, шеф-водолаза Королівського військово-морського флоту Великобританії, лейтенант-командера (Lieutenant-Commander, у рад. ВМФ – капітан 3 рангу [4]) Лайонела Філіпа Кеннета Кребба (Lionel Kenneth Philip Crabb). Так, за поширеною версією, 18 квітня 1956 р. у британський порт Портсмут прибув з

Лайонелл КРЕББ

офіційним візитом загін радянських військових кораблів на чолі з крейсером «Орджонікідзе» (пр. 68-біс). Британських фахівців цікавила конфігурація гвинтів крейсера, завдяки яким кораблі цього типу (довжиною 210 м і водотоннажністю 16,3 тис. т [5]) могли розвивати швидкість понад 33 вузли. Однак, радянські агенти довідались про місію Кребба і, під час його другого рейду, з метою запобігання диверсії, на крейсері почали роботу гвинтами. У наслідок цього Кребб загинув [6, 379; 7]. Сьогодні ця версія піддається сумніву і висуваються інші, хоча й не підтвержені офіційними документами, зокрема: захоплення Кребба радянськими бойовими плавцями під час виконання місії, його вербування спецслужбами і подальшу діяльність у СРСР, де він у якості лейтенанта Лева Львовича Корабльова здійснював підготовку бійців спецпідрозділів морської піхоти Тихоокеанського флоту; знищення Кребба, знову ж таки, радянськими бойовими плавцями під час спроби закладання міни на дно корабля поблизу погребу боезапасу [8; 9]. Слід звер-

нути увагу, що у вказаних версіях зазначаються радянські бойові плавці, що піддає сумніву поширену версію про першопричину створення вітчизняних підрозділів бойових плавців і свідчить про існування на той час у ВМФ СРСР відповідних фахівців, здатних професійно виконувати завдання щодо організації безпеки кораблів заgonу.

Варто відзначити, що з портсмутських подій збігається ще одна, яка відбулася трохи раніше в СРСР і яка також вважається першопричиною створення радянських бойових плавців. Так, 29 жовтня 1955 р. на рейді Севастополя від підводного вибуху затонув лінкор Чорноморського флоту ВМФ СРСР «Новоросійськ», колишній італійський «Giulio Cesare» («Юлій Цезар»), на якому загинуло 607 моряків [10]. Таємниця цієї трагедії не розкрита й дотепер. Офіційно про загибель лінкора не повідомлялося, лише на флотах зачитали документ, у якому зазначалася основна причина – німецька донна міна часів Великої Вітчизняної війни [7]. Проте, найбільш поширеною і, мабуть, найбільш достовірною версією

вважається загибель корабля у наслідок диверсії, яку здійснили італійські бойові плавці колишньої 10-ї флотилії MAS (Decima Flottiglia MAS) з групи «чорного принца» Юніо Валеріо Боргезе (Junio Valerio Borgeze), який вперше переніс війну на новий підводний театр бойових дій, або британські підводні диверсанти з 12-ї флотилії ВМС Великобританії. Відомо, що як у італійців, так і у британців були свої вагомі причини знищення «Новоросійська». Напередодні передачі лінкора СРСР, в Італії відкрито звучали заклики не допустити того, щоб гордість італійського флоту опинилася під радянським прапором. Крім того, планувалося підготувати 320-міліметровий головний калібр лінкора для стрільби снарядами з ядерною начинкою, чого не хотіла допустити Великобританія. Для здійснення диверсійних дій італійські і британські бойові плавці мали значний практичний досвід, отриманий ще у роки Світових війн, і визнавалися професіоналами у своїй справі [11, 5; 12, 5; 13].

Сьогодні існує ще одна версія, згідно з якою підрив лінкора «Новоросійськ» був здійснений радянськими спецслужбами «виключно у внутрішньополітичних цілях», направлених проти тодішнього військово-морського керівництва, зокрема, Адмірала Флоту Радянського Союзу М. Г. Кузнецова, з метою усунути його від посади і розпочати масштабне скорочення ВМФ СРСР [13]. Ця версія, хоча і має суто політичний аспект, але також розглядає диверсію як причину загибелі корабля. Хоча доказів, які б підтверджувалися офіційними джерелами, не знайдено, однак для дослідників воєнної історії вона становить певний інтерес і, безумовно, має право на існування.

Тому, з вищевикладеного можна припустити, що створення радянських професійних підрозділів бойових плавців відбулося задовго до зазначених вище подій з Лайонеллом Креббом у Портсмуті та трагедії лінкора «Новоросійськ» у Севастополі.

Є відомості щодо першопричини створення у ВМФ СРСР професійних підроз-

Юніо Валеріо БОРГЕЗЕ

ділів водолазів-розвідників – загинув у 1931 р. на Балтійському флоті підводного човна «Робітник» (колишній «Йорш» типу «Барс») з усім екіпажем. Реввоенрада СРСР за наслідками цієї трагедії наказала у найкоротший термін забезпечити особовий склад усіх підводних човнів рятувальними дихальними апаратами. У тому ж році майстерні Експедиції підводних робіт особливого призначення (ЕПРОП, рос. ЭПРОН) освоїли випуск декількох типів індивідуальних кисневих дихальних апаратів, два з яких (ЭПРОН-3 і ЭПРОН-4) були прийняті для постачання на човни. Але це спорядження підводниками не освоювалося. Перевіркою стану справ із впровадження апаратів на Тихоокеанському флоті зайнялися співробітники санітарного відділу флоту – військ-лікар 1 рангу І. І. Савічев, військ-лікар 3 рангу Н. К. Кривошеєнко і флагманський фахівець флоту, воєнний інженер 3 рангу Г. Ф. Кроль. Вони з'ясували, що освоєння апаратів на флоті не могло бути успішним з причини відсутності фахівців для навчання екіпажів підводних човнів та технічних засобів для їх практичної підготовки.

За ініціативи названих фахівців, почалися дослідницькі навчання з виходу водолазів з підводних човнів із доопрацьованим апаратом ЭПРОН-4. Перше таке навчання відбулося 6 липня 1936 р. у бригаді підводних човнів (на той час нею командував капітан 1 рангу Г. Н. Холостяков) під керівництвом військ-лікаря 3 рангу Н. К. Кривошеєнка. Його метою було підтвердження можливості виходу екіпажу із аварійного підводного човна (з глибини 10 метрів). Після перевірки індивідуально-рятувального стану на підводних човнах Тихоокеанського флоту, було зроблено доповідь Військовій Раді флоту про стан справ і запропоновано створити курси з підготовки інструкторів, які розпочали роботу 9 жовтня 1938 р. [14]. Успішні тренування та дослідницькі навчання водолазів із доробленим апаратом ЭПРОН-4, крім виконання основної мети – порятунку підводників із затонулих човнів,

Микола Герасимович КУЗНЕЦОВ

також довели й можливість використання водолазного спорядження для бойового застосування, зокрема, для висадки диверсантів на берег із заглибленого підводного човна. Проте, спроби використання підводних дихальних апаратів для розвідувально-диверсійних операцій не отримали тоді належної оцінки.

Є відомості, що задум створити професійні підрозділи спеціального призначення належить саме командувачу Тихоокеанським флотом флагману 2 рангу М. Г. Кузнецову, який врахував досвід війни в Іспанії, де він у 1936 р. керував бойовими діями радянських моряків-добровольців. На той час, морські диверсанти, або, як їх називали, люди-жаби, були вже у фашистській Італії. У період з 22 до 24 жовтня 1938 р., під керівництвом М. Г. Кузнецова, на Тихоокеанському флоті було проведено перше у ВМФ СРСР спеціальне дослідницьке навчання з висадки легководолазів через торпедні апарати підводного човна у підводному положенні, з коротким боєм, диверсією та їх поверненням на підводний човен. Відповідальним керівником цього навчання

був військлікяр 1 рангу І. І. Савічев. Керівниками були військлікяр 3 рангу Н. К. Кривошеєнко і флагманський фахівець флоту, воєнннженер 3 рангу Г. Ф. Кроль [15]. Вихід здійснювався 24 жовтня 1938 р. у бухті Улісс з підводного човна «Щ-112». Завданням навчання було: вихід бійців з торпедного апарату підводного човна в індивідуальному спорядженні підводника з глибин 15–20 метрів, з метою підрізування протичовнових мереж для форсування підводним човном протичовнових загород, заміни екіпажів у підводному положенні човна, висадки десанту для розвідки і здійснення диверсійного акту на березі з реальним застосуванням зброї і вибухових засобів. У звіті про навчання зазначалося про успішність виконання поставлених завдань і необхідність створення подібних експериментальних спеціальних груп на усіх морях, а отриманий досвід був визнаний цікавим і позитивним. Проте, в СРСР, незважаючи на успішно проведені навчання легководолазів та позитивне рішення Військової ради флоту з цього приводу, почин М. Г. Кузнєцова на той час не отримав широкого практичного впровадження у бойову діяльність флоту Радянського Союзу.

Цікавим є факт, що у 1940 р. на Чорноморському флоті були проведені схожі навчання, але у менших обсягах. Причому чорноморці не знали про досвід своїх колеги-тихоокеанців і претендували на першість.

У квітні 1941 р. з особового складу 1-ї особливої бригади морської піхоти Балтійського флоту відібрали 40 чоловік, які, під керівництвом усе тих же військлікярів І. І. Савічева й Н. К. Кривошеєнка, у сформованій водолазній школі почали вивчення курсу легководолазної підготовки. Для практичного відпрацювання навичок водолазів флот надав підводний човен «Правда». Підготовка групи велася в Оранієнбаумі (нині – м. Ломоносов), а розміщувалися водолази на борту крейсера «Аврора», до якого й була відшвартована «Правда». До початку Великої Вітчизняної війни бійці встигли зробити

Зліва направо: комісар роти – політрук А. Ф. МАЩЕНКО, воєнлікяр 1 рангу І. І. САВІЧЕВ, ст. лейтенант І. В. ПРОХВАТІЛОВ

три практичні виходи із човна через трубу торпедного апарату з переходом шляховодною ниткою на берег зі зброєю на відстані 500–600 м і повернутися на човен [14].

Наприкінці липня 1941 р., коли виникло питання про евакуацію водолазної школи до Ленінграда, за пропозицією начальника ЕПРОП контр-адмірала Фотія Івановича Крилова при розвідувальному відділі штабу Червонопрапорного Балтійського флоту було сформовано роту особливого призначення (РОП), про що 11 серпня 1941 р. перший заступник наркома ВМФ адмірал Іван Степанович Ісаков підписав відповідний наказ №72/похідний. У радянському ВМФ це була перша офіційна бойова одиниця, яку по праву можна назвати прообразом флотських загонів спеціального призначення.

У її складі нараховувалося 146 штатних одиниць, укомплектованих командирами, червонофлотцями-водолазами і бійцями морської піхоти, що пройшли спеціальну підготовку у Військово-морській медичній академії і управлінні ЕПРОП. Місцем базування підрозділу став о. Голодай (тепер – о. Декабристів). Цим же наказом командиром першої в СРСР частини бойових плавців був призначений досвідчений водолаз лейтенант Іван Васильович Прохватулов, комісаром роти – політрук Анатолій Федорович Машченко. Для керівництва і консультацій у водолазній справі виділявся воєнлікяр 1 рангу Ілля Ілліч Савічев [16; 17, 78].

У контексті варто наголосити, що Іван Васильович Прохватілов – українського походження (народився у селі Лосівка, нині Ахтирського району Сумської області), людина-легенда, ім'я якого без перебільшення можна поставити в один ряд з такими визнаними бойовими плавцями, як Боргезе, Скорцені, Кребб та інші. Однак на батьківщині він, на жаль, не шанується належним чином, а вітчизняна військова історіографія про нього майже не згадує.

За роки війни водолази-розвідники з РОП здійснили цілий ряд успішних і свого роду унікальних операцій: Ладозький десант; підрив побудованої німцями пристані у Пітергофі; знищення у районі Стрельні італійських швидкохідних диверсійних катерів зі складу легендарної 10-ї флотилії MAS, які були великою загрозою для радянських кораблів; виявлення й знищення стартових площадок для обстрілу блокадного Ленінграда ракетами ФАУ-1, які німці будували під Лугою; обстеження на глибині 27 м затопленого у 1944 р. західніше о. Рунті німецького підводного човна «U-250» серії VII-C, з якого було піднято цінні документи (карти секретних фарватерів, схеми мінних полів), шифрувальна машинка і зразки надсекретної зброї рейху – самонавідні акустичні торпеди Т5 і багато інших. Бійці роти застосовували нічні десанти з катерів і шлюпок, здійснювали зухвалі рейди в тили, переодягнені у німецьку форму. Провівши за період війни більше двохсот розвідувально-диверсійних операцій з використанням легкого водолазного спорядження, РОП повністю виправдала свою назву [17, с. 80–83]. Вищезазначене свідчить, що у роки Великої Вітчизняної війни радянські флотські спеціальні підрозділи не тільки накопичили значний практичний бойовий досвід та остаточно довели свою унікальність і незамінність у специфічних діях як на суші, так і на морі, а й разом показали, що вони аніскільки не поступалися італійцям, «родоначальникам» і професіоналам цієї справи.

Проте, після розгрому фашистських військ на Ленінградському напрямі, РОП виявилася непотрібною і була розформована. Ще у жовтні 1944 р. Розвідувальне управління Головного Морського штабу (ГМШ) передало РОП і її майно в аварійно-рятувальну службу Балтійського флоту. У вересні-жовтні 1945 р. інспекційна комісія ГМШ Балтійського флоту зробила висновок про недоцільність розвідувальних загонів у мирний час, який схвалив начальник ГМШ адмірал І. С. Ісаков. 14 жовтня 1945 р. по флоту було видано наказ № 0580 про розформування РОП у термін до 20 жовтня 1945 р. Майже на десятиліття унікальний досвід РОП був, у буквальному значенні слова, забутий [16; 17, 85; 18].

Після розформування РОП і всіх розвідувальних загонів, на Флотах завдання розвідки на узбережжі були покладені на берегову оборону. У складі окремого батальйону інженерних військ і у складі розвідроти бригади морської піхоти були створені взводи водолазів-розвідників, які мали досить обмежені завдання. На розвідників морської піхоти покладалася розвідка узбережжя супротивника в інтересах висадки морських десантів, а на розвідників інженерних підрозділів – розгородження ділянок, намічених для висадки морських десантів. Проте, як зазначається, рівень підготовки цих взводів був слабким.

У післявоєнні роки капітан 1 рангу Дмитро Уварович Шашенков (старший офіцер напряму спеціальної розвідки ГРУ ГШ ВМС) і контр-адмірал Леонід Костянтинівич Бекренев, посилаючись на закордонний та вітчизняний (зокрема, у Сухопутних військах) досвід, неодноразово зверталися до командування військово-морського відомства Радянського Союзу із ініціативою відтворення частин спеціального призначення на флотах, але всі їхні пропозиції були відхилені [19, 101–102, 103].

Лише 29 травня 1952 р. на проведеній нараді з начальниками управлінь ГРУ МГШ під керівництвом Військово-морського мі-

*Капітан 1 рангу
Дмитро Уварович ШАШЕНКОВ*

*Контр-адмірал
Леонід Костянтинівч БЕКРЕНЕВ*

ністра віце-адмірала М. Г. Кузнецова було ухвалено рішення про створення на флотак окремих морських розвідувальних дивізіонів, у першу чергу, на Чорноморському флоті і 4 ВМФ (Балтика). 24 січня 1953 р. М. Г. Кузнецов затвердив запропонований Л. К. Бекреневим «План заходів щодо посилення розвідки ВМС» [17, 85–86]. Це стало черговою віхою розвитку флотських розвідувально-диверсійних підрозділів. З 1953 р. починають створюватися Окремі морські розвідувальні пункти (ОМРП).

24 червня 1953 р. директивою ГШ ВМС № ОМУ/5897СС на Чорноморському флоті (Севастополь, бухта Омега) був відкритий штат № 63/704-В 6-го морського розвідувального пункту (МРП) чисельністю сімдесят три особи, з терміном закінчення комплектування у жовтні 1953 року. Формуванням МРП займався Начальник розвідки флоту генерал-майор Д. Б. Намгаладзе. Командиром пункту призначено капітана 1 ран-

гу Євгена Васильовича Яковлева, його заступником – підполковника Георгія Володимировича Потехіна [19, 104–105].

У вересні 1953 р. ухвалено рішення про розміщення 6 МРП у районі бухти Кругла м. Севастополя. Водолазний полігон розташовувався у бухті Омега, там же знаходилися засоби забезпечення: моторна шхуна, декілька одиниць веслових шлюпок, підводний човен забезпечення М-113 базувався у Балаклаві. До 1955 року 6-й МРП закінчив організаційні заходи і почав проводити бойову підготовку водолазів-розвідників з висадкою їх із надводних кораблів і перекиданням повітрям, створена була й учбово-матеріальна база [17, 86–87].

У 1954 р. на Балтійському морі директивою ГШ ВМС від 15 жовтня № ОМУ/1/6294 відкриваються штати 561-го МРП 4 ВМФ (розміщувався у с. Парусному, командир – підполковник Георгій Володимирович Потехін), у 1955 р. на Тихому Океані директивою

ГШ ВМФ від 18.03.1955 р. № ОМУ/1/530600 формується 42-й МРП (визначено місце базування у бухті Малий Улісс, поблизу Владивостока, на початку грудня 1955 р. перебазувався на о. Руський у бухта Холуай, командир – капітан 2 рангу Петро Прокопійович Коваленко), у 1957 р. на Північному флоті директивою ГШ ВМФ від 26 листопада 1957 р. № ОМУ/1/30409 – 304-й МРП (місце базування – бухта Тітовка, командир – підполковник Єфим Матвійович Беляк).

Але робота з удосконалювання організаційно-штатної структури і матеріально-технічної бази ще тривала. Так, у 1958 р., за пропозицією капітана 1 рангу Д. У. Шашенкова, було змінено штат МРП, створено у його структурі новий загін водолазів-розвідників-радіометристів. З того часу всі МРП мали єдиний штат, який налічував 122 особи, з яких: 13 офіцерів, 33 старшини і 76 матросів. До складу кожного МРП входили два загони водолазів-розвідників по 32 особи і загін радіотелеграфістів і радіометристів з 26 осіб. З початком бойових дій вони зводилися у два загони: розвідувально-диверсійний та розвідувальний.

Проте, незважаючи на всі об'єктивні труднощі, до початку 1960-х років закінчуються в основному формування, злагодження і облаштування частин водолазів-розвідників. На 01.01.1960 р. у складі ВМФ СРСР знаходилося чотири МРП із загальною кількістю особового складу 488 чоловік [19, 106, 110].

Спецтехніка, якою користувалися водолази-розвідники, розроблялася й удосконалювалася у створеній 15 червня 1953 р. науковій лабораторії спеціальних водолазних споряджень в інституті № 11 ВМФ. У лабораторних випробуваннях водолазного спорядження й техніки, а також засобів доставки й транспортування брали участь бойові плавці, багато з них були відзначені за це урядовими нагородами [18].

Однак, у 1960 р., у результаті загально-го скорочення Збройних Сил СРСР, був

розформований 304-й МРП на Північному флоті, його завдання були покладені на 561-й МРП Балтійського флоту. До моменту закінчення формування нової структури МРП гостро постало питання цілорічної підготовки водолазів і водіїв підводних засобів руху. Тому в 1961 р. 6-й МРП Чорноморського флоту був передислокований у район м. Очакова, на о. Первомайській. Загальна кількість особового складу частин спецрозвідки ВМФ трьох пунктів була доведена до двохсот сімдесяти осіб [3; 19, 190].

Окрім того, незважаючи на те, що спецчастини флоту існували вже сім років, на той момент ще, мабуть, не всі розуміли їх роль і завдання. Так, начальник розвідки контр-адмірал Б. Н. Бобков звернувся з доповіддю до керівництва ВМФ СРСР («Справа начальника розвідки ВМФ з керівними документами», документ № 27187сс від 07.12.1962 р.), в якій він стверджував, що частини спецпризначення у складі розвідки Флоту сковують її розвиток, і пропонував передати МРП у склад морської піхоти.

Проте, робота із вдосконалення організаційно-штатної структури розвідувально-диверсійних частин та підрозділів ВМФ СРСР продовжувалася, удосконалювалася матеріальна база, техніка і озброєння, розроблялося нове озброєння, як стрілецьке, так і інженерне, удосконалювалася бойові навички плавців. Так, у 1964 р., на підставі Директиви ГШ ВМФ від 03.07.1964 р. №5/709075, при агентурному МРП Червонопрапорної Каспійської флотилії ВМФ СРСР була сформована окрема група водолазів-розвідників з 8 чоловік. У 1969 р. на Міжнародній нараді комуністичних і робочих партій у Москві було ухвалено рішення про підготовку в СРСР військовослужбовців братських держав, що розвиваються, за програмою водолаз-розвідник. З цією метою сумісною Ухвалою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 1969 р. вирішено створити таку частину у складі Каспійської флотилії. Цього ж року Директивою ГШ ВМФ

№ 701-2/270012 у м. Баку був сформований 137-й МРП, який включав, згідно штату 77/43-Б, сорок сім чоловік.

На початку червня 1968 р. 6-й МРП був перетворений у 17-у бригаду спеціального призначення (17 обр СпП), що стало черговою віхою розвитку вітчизняної військово-морської розвідки [19, 192, 195].

У 70-х роках розвиток флотських частин спеціального призначення продовжувався у дусі попередніх років, бойова підготовка удосконалювалася і йшла відповідно до планів пунктів і бригади. Їх склад станом на 01.01.1980 р. наводиться у таблиці 1 [19, 263].

Таблиця 1

Склад спецрозвідки ВМФ станом на 01.01.1980 р.

Найменування військової частини	Флотське об'єднання (підрозділ)	Місце дислокації	По штату
2-й відділ, 2 напрями	ГШВМФ	м. Москва	2 офіцери
74-а лабораторія спеціальної водолазної техніки і засобів руху під водою	Інститут № 11	м. Ленінград	17
84-а лабораторія телемеханічних і автоматичних пристроїв, спецзасобів і спорядження			7
17-а обрСпП	Чорноморський Флот	о. Первомайський	148
42-й РПСпП	Тихоокеанський Флот	бухта Халуай	91
561-й РПСпП	Балтійський	сел. Парусний	91
137-й РПСпП	Каспійська флотилія	м. Баку	42
У ПІДСУМКУ	ВМФ		398

Таким чином, вищезазначене дозволяє зробити висновок, що процес створення та розвитку розвідувально-диверсійних сил ВМФ СРСР був нелегким. Він залежав, переважно, від поглядів політичного та військового керівництва держави, незважаючи на те, що бойові плавці показали себе грізною силою, здатною ефективно виконувати специфічні завдання не тільки у мирний час, але і в бойових умовах.

Хоча у дослідників цієї проблематики на цей час відсутній єдиний погляд на початок цього процесу, проте можна зазначити, що він базувався, перш за все, на власному досвіді.

Першопричиною створення професійних підрозділів бойових плавців у ВМФ СРСР можна вважати проведені 6 липня 1936 р. перші дослідницькі навчання із практичного виходу водолазів із аварійного підводного човна, які довели можливість використання водолазного спорядження не тільки для порятунку екіпажу, але й для бойового застосування, зокрема, для висадки диверсантів на берег. Трагедія лінкора «Новоросійськ» у Севастополі й портсмутські події з крейсером «Орджонікідзе», які відбулися через багато років, лише підтвердили особливу роль бойових плавців і були тими з факторів, що могли прискорити прийняття керівництвом радянського військово-морського флоту позитивного рішення щодо створення у післявоєнний період флотських розвідувально-диверсійних підрозділів.

На сьогодні ВМС ЗС України у своєму складі мають одну з найкращих професійних частин бойових плавців-розвідників, яка пройшла нелегкий шлях свого становлення і накопичила власний практичний досвід виконання специфічних завдань не тільки на території СРСР, але й за його межами. Це той унікальний спадок, яким Україна повинна не тільки пишатися, але й зберігати і передавати його від покоління до покоління моряків національного флоту.

Перспективним напрямком подальшого дослідження цієї проблематики, на нашу думку, є еволюція озброєння і спорядження бойових плавців, технічних засобів їх до-

ставки, а також вітчизняний і закордонний досвід створення та бойового застосування підрозділів із боротьби з підводними диверсійними силами і засобами.

ДЖЕРЕЛА

1. Колпаков А. М. Некоторые вопросы боевого использования подводных диверсионных сил и средств // Военная мысль. – 1984. – № 5. – С. 85–92.
2. Фурман І. І. Застосування диверсійно-розвідувальних підрозділів військово-морських сил у збройній боротьбі на морі: досвід світових війн та воєнних конфліктів післявоєнного періоду. – Труді академії. – К. : НАОУ, 2009. – № 2 (89).
3. Школы ПДСС ВМФ СССР. Из личного архива П. Н. Таламанова: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dive.azur.ru/index.php?menuid=60>.
4. Королевский военно-морской флот Великобритании. Знаки различия. Адмиралы и офицеры: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
5. Дроговоз И. Г. Большой флот Страны Советов. – Мн. : Харвест, 2003. – 688 с.
6. Миллер Д. Коммандос: Формирование, подготовка, выдающиеся операции спецподразделений. – Мн. : Харвест, 2001. – 512 с.
7. Буднев А. В. Морские дьяволы России: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://ursamajor2002.narod.ru/NEXT2.HTM>.
8. Розин А. Советский флот в войнах и конфликтах «холодной войны». Скрыто волнами: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://alerozin.narod.ru/index.html>.
9. Ален Деко. Таинственное исчезновение Лайонелла Крэбба, «человека-лягушки» // Вокруг Света. – 1993. – №5 (2632): [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vokrugsveta.ru/vs/article/1512>.
10. Новороссийск (линкор). Материал из Википедии — свободной энциклопедии: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
11. Боргезе. Черный князь людей-торпед. – М. : Вече, – 2002. – 480 с.
12. Тайна гибели «Новороссийска» // Независимое военное обозрение. – 2004. – № 41. – С. 5.
13. Карамаяев С. Загадка Севастопольской бухты // Издание Rambler Media Group. – 31 октября 2005: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://lenta.ru/articles/2005/10/31/battleship>.
14. История создания частей и соединений специального назначения ВМФ. Первый период. Предпосылки (1930–1941гг.) // Агентура, 2000–2004: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: webmaster@agentura.ru.
15. Афонченко В. С этого начинался спецназ ВМФ. Рота Особого назначения КБФ: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vrazvedka.ru>.
16. Малеваный Е. Забытые герои нашей Победы // Форум выпускников ВРТУ-ВВКУРЭ ПВО им. В. А. Попова. – 2009. – 8 мая: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vvkure.com/forums/viewtopic.php>.
17. Веденев Д. В. Военно-морской спецназ СССР // Международный издательский дом «Секретные материалы». Серия «Криминальный отдел». – 2009. – № 12 (39). – С. 77–88.
18. Тюрин В. Боргезе Советского флота // Морская газета. – 2009. – 18 августа: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://gazetam.ru/18-avgusta/borgeze-sovetskogo-flota.htm>.
19. Козлов С. В. и др. Спецназ ГРУ: Очерки истории. Историческая энциклопедия в 4 книгах. [Кн. 2]. История создания: от рот к бригадам. 1950–1979 гг. – М. : «СПСЛ», «Русская панорама», 2009. – 424 с.